Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 8, Jan.-Dec. 2024, P.40-47

Professor Dr. ZaheerAhmed Shafiq,
ShamimAkhtar

چھتنار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی
زبان وادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی
لاہور (پاکستان)
8ء مسلسل شمارہ 2024 جنوری۔دسمبر
پروفیسر ڈاکٹر ظہیر احمد شفیق، شمیم اختر

پنجابی دی نویں نظم وچ ہنومان (باندر) تے بلی دی متھ

Mythology occupies a significant place in the realm of poetry,for it is inextricably linked to the human faculties of thought, emotion , and aesthetic sensibility.Through mythology, novel insights into the past, religious convications, and diverse cultural, social, and asthetic civiliztion has its own mythological heritage.

In the indian context, the myth of Ramayana holds a revered place and its iconic characters are Ram, Sita and Ravan, Classical poets, as well as modern versifiers, have drawn inspiration from this timeless narrative,with notable names including Ali Arshad Mir, Asholal, Riffat Abbas, Zubair Ahmed and Ghulam M ustafa Bismal.

سیانے آکھدے نیں کہ پرانیاں زباناں وچ دہشت، خوف تے جیون دے انت داڈر بھوای متھاس دی تخلیق داکارن بنیا۔ایتھے ڈھیر سارے سوال ساڈے ذہن وچ آئوندے نیں پئی متھاس دا حقیقت نال، حیاتی دیاں سچائیاں نال کنا گھوڑا اسبندھ اے۔پرانے دور دے سوچن، جاچن تے سمجھن دے عمل تخلیقی سطح تے جیہڑا رُخ اختیار کیتا اوہ سوچن تے محسوس کرن دے تخلیقی اظہار تے جمالیاتی شعور نوں متھاس آکھیا گیا اے۔متھاس دی تخلیق نوں انسانی تخیل دے انتہائی عروج دی علامت تے یادگار منیا جاندا اے۔

پرانے دور دے بندے سامہنے جیہڑیاں نِت نویاں حقیقتاں آئیاں اوہناں دا ذکر نویں متھاس دی تخلیق داکارن بنیا۔اساں اج وی جیہڑے متھاس دا مطالعہ کرنے آں ایہہ متھاس سانوں صدیاں پہلے دے واسیاں دے سانجھے لاشعور ول لے جاندیاں نیں۔ماضی بارے نویں نویں انکشاف، مذہبی عقیدے وسیبی رویے، تہذیبی، تمدنی رنگ، سانجھی رہتل، جمالیاتی قدراں، جیون نال ان ترٹ سبندھ دے نویں رخ تے نویں معنی متھاس دے وسیلے نال اساڈے علم وچ آئوندے نیں۔ متھاس پاروں اساں ماضی وچ بہت دور تیکر جا سکنے ہاں۔

اوتھے وی جتھے تاریخ دے قدم نہیں اپڑدے، اسیں قدیم متھاس راہیں اوس دور دے جیون ول جھات پا سکنے آں۔ایہہ متھاس کتے شاعری دے رنگ وچ تے کتے دیومالائی کہانیاں دے روپ وچ اسانوں ملدیاں نیں۔ہر پرانی تہذیب، قدیم خطے، تے قدیم قوماں دا اپنا اپنا اسطوری تے طرز فکر ہوندا اے۔جیویں کہ یونانی، عربی، عبرانی، ایرانی، ہندوستانی تے عظیم وادی سندھ دے واسیاں دی اپنی اپنی اسطوری کائنات اے۔

قدیم ہند دے تذکریاں تے ہندو مائتھالوجی ول ویکھیے تے ہندو مت داجِناوی دستیاب سرمایہ اے ایہدے وچ اسطوری روایات تے نہ ختم ہوون والی کہانی ساڈے سامہنے آئوندی اے۔ایہناں وچ رامائن ہووے یا مہابھارت، دروپدی دی داستان ہووے یا آریہ ورش دی آپو وچکار دیاں جنگاں، اسطوری داستاناں سانوں حیرت وچ پائوندیاں

نیں۔ کتے حقیقی جنگاں دے نال فریقین دیاں شکتیاں دی طاقت بر سر پیکار نظر آئوندیاں نیں تے کتے دیوی دیوتاواں دے حوالے نال نا قابل یقین واقعے تے تصور ملدے نیں۔ راجا بھرت دا پُتر رام چندر سی جیہڑا وشنو دا اوتار منیا جاندا اے۔ رامائن وچ ایس دے بارے بڑیاں حکایتاں ملدیاں نیں تے ایہہ سب توں مقبول ترین کردار اے جس نال جُڑی اوہ لڑائی جیہڑی اوس نے لنکا دے سوُرمے راون دے خلاف لڑی۔ رام نے جیہناں لوکاں اُپر حملہ کیتا اوہناں نوں راکشش کہیا جاندا اے جیہڑے بھیڑے تے بد معاش بندے دی صفت اے۔

سیتانوں راون چُک کے سری لنکا لے جاندا اے تے فیر رام چندر جی اوس نال جنگ کر کے اپنی سیتانوں بچائوندا اے۔ علی ارشد میر نے اپنی نظم وچ سیتانوں بچاون واسطے جاندے ہوئے رام چندر دی متھ نوں سوہنے اکھراں وچ کجھ انج بیانیا اے:

کوہلو رام پہاڑ توں اُترے

آ کے لنکا ڈھائی

ساں وی اپنا حج پکایا

باہمنی گنگا نہالئی(۱)

رامائن وچ رام چندر دی سیتانوں جدوں راون اغواء کر کے لے گیا تاں اوہنوں آزاد کراون وچ باندراں دا بہت ہتھ سی سگریو نے ہنومان نوں حکم دتا کہ اِک زبردست فوج تیار کرے۔ ہنومان نوں خاص ہدایت سی کیوں جے کہیا جاندا سی کہ راون سیتانوں لے کے جنوب ول گیا سی۔ ہنومان نے سیتانوں لبھ لیا سی۔ ہندو صنمیات وچ لکھیا اے:

''جب سیتا اکیلی ہوئی تو ہنومان نے اس سے خطاب کیا۔ پہلے تو سیتا ایک بندر کو انسان کی طرح بولتے ہوئے دیکھ کر حیران رہ گئی اور وہ خیال کرنے لگی کہ میں خواب دیکھ رہی ہوں لیکن جب اس نے خاوند کی انگوٹھی کی نشانی دیکھی تو سمجھ گئی کہ یہ عجیب و غریب قاصد دوست ہے۔ ہنومان نے سیتا کو پالیا۔ اس نے کہا تم میرے کندھے پر بیٹھ جائو۔ میں سمندر پر سے لمبی چھلانگ لگا کر کود جائوں گا اور تمہارے عرصے سے بچھڑے ہوئے خاوند تک پہنچا دوں گا۔''(۲)

رامائن دے ایہناں دو کرداراں دی گل اشو لال نے اپنی نظم ''بھگتی'' وچ ایہناں اکھراں وچ چھوہی اے:

بھلے اوہ سخی آ، بھلے اوہ لکھی آ

ڈے اللہ دے نام دا

ڈیہناں وچوں کہیں خیر دے ڈینہہ دا

شاماں وچوں کہیں شام دا

رادھا دے نانویں کرشن سئیں دا

سیتا دے نانویں رام دا(۳)

نکادی مہم وچ بندر لیڈراں وچ ہنومان سبھ توں چنگا دا اناتے وفادار ثابت ہویا۔ ایس بندر سردار نے رام دی بہت خدمت کیتی۔ ایہو ہنومان جیہنے سیتا دا پتہ لایا سی تے رام دا پیغام ایہدے تیکر اپڑایا سی۔ لنکا نوں وی اوہنے ای جلایا سی تے جیہڑے راکشس اوتھے رہندے سی اوہناں نوں خوفزدہ کردتا سی۔ پھیر ایہہ ہنومان ای سی جیہنے رام نوں کندھے تے چُک کے بھارت تے لنکا اپڑا دِتا سی۔ ہنومان دیاں ساریاں صلاحیتاں رام دی خدمت گزاریوچ صرف ہوئیاں۔ جدوں رام تے لکشمن لڑائی کردے ہوئے زخمی ہوئے سن تاں اوہناں دا جیون بچ جاون دی اُمید صرف ایہدے وچ ای سی کہ اوہ جڑی بوٹیاں جیہڑیاں کوہ ہمالیہ تے ہوندیاں سی فوراً دِتیاں جاون تے ہنومان نے ای ایہہ کارنامہ سرانجام دتا سی اوہ بوٹیاں دی شناخت بھُل جاون تے پوری پہاڑی چُک لیائیا۔ جیہدے تے دو جیاں ہم شکل بوٹیاں دے نال سرجوین بوٹی وی سی۔ انج دونواں بھراواں نوں نواں جیون مل گیا۔ بوٹیاں دی سیان بھُل جاون تے اِک ہور اوکھت وی آئی کہ راون دے چچا کال نیمی نال وعدہ کیتا گیا سی کہ جے اوہ ہنومان نوں (جیہڑا سرجیون بوٹی دے تِن پتے لیون لئی کوہ ہمالیہ جارہیا اے) مار دیوے تے لنکا دی ادھی سلطنت تینوں مل جاوے گی۔ ایہہ جوگی بن کے ہنومان توں پہلے اوتھے پہنچ گیا۔ اوہنے ہنومان نوں کہیا آئو میرے نال کھانا کھالئو۔ ہنومان نے نہ کردِتی۔ پر جیویں ای اوہ تالاب وچ اپڑ گیا گھڑیال نے اوہدے پیر پھڑ لئے۔ ہنومان نے اوہنوں تالاب چوں کھچ کے ماردِتا۔ ایس مرے ہوئے گھڑیال توں اِک اپسرا برآمد ہوئی جنہوں دکشا دی بددعا نے گھڑیال بنادِتا سی۔ اپسرا نے واپس اوہنوں اپنی اصلی حالت دے لیاون تے ہنومان دا شکریہ ادا کیتا تے دَسیا کہ جوگی بھیس بدل کے تینوں قتل کرن لئی بیٹھا اے۔ ہنومان نے جوگی دی لت پھڑ کے اوہنوں زور نال دھکا دِتا تے راون دے دربار وچ تخت دے اگے جا کے گریا۔ رامائن دے اپتر کانڈ وچ ہنومان بارے اے کہ اوہ بہت عالم فاضل سی:

''بندروں کا سردار علم میں پختہ ہے۔ شاستروں میں اس کا کوئی مد مقابل نہیں ہے، مذہبی کتابوں کی تفہیم میں بھی اپنی مثال آپ ہے۔ رسوم ورواج کے علوم اور ریاضتوں کے قواعد و قوانین کے جاننے میں وہ دیوتاؤں کے گورئوں کے برابر ہے۔''(۴)

اج تیکر ہنومان نوں الوہیاتی مقام دِتا جانداے تے بھارت دے اکثر حصیاں وچ ایہدی پوجا عام ہوندی اے۔ زندہ بندراں نوں ایہناں دا نمائندہ سمجھیا جاندا اے۔ ایہو کارن اے کہ مندراں وچ ایہناں دے ولھر و کھائی دیندے نیں۔ ایہناں نوں کھانا کھلانا چنگا کم تے ایہناں نوں مارنا یا تکلیف دینا بُرا کم سمجھیا جاندا اے۔ رفعت عباس نے اِک لمی نظم ایسے ای کہانی نوں مکھ رکھ کے کجھ انج لکھی اے:

اساں رام لیلا وچ نال راون دے

ایہہ گنیش تے ہنومان

ساڈے وچوں ہن پر ساڈے نئیں

لنکا کو جو بھاء لگی ہے

اساں راخس سارے بارش دے وچ آ گئے ہیں

بارش ساڈی ونتی وچوں، دل وچ

جڑھاں وچوں تھیندی ہوئی پاندتائیں بچی ہے۔

سندھ توں بل جمناٹپ تے

گنگا لنگھ تے

ڈکھن وچوں لنکا تائیں پُل بنا دو

بارش وچ اساں نال راون دے

(سیتا دے ساں پہلے ڈینہہ دے ویری کوئے ناں)

کہیں رامائن، کہیں رام لیلا وچ

ساریاں گالھیں اونویں کینھی

جینویں اساں راکھسیں اپنے ساحلیں اُتے

بو تھیار نگ تے کیتن

لنکا کو جو بھاء لگی ہے

ہنومان دی پُچھ ہے اج تائیں سڑ دی پئی ہے (۵)

اشولال ہنومان دے پیپل بارے اپنی نظم وچ لکھدے نیں:

اے چھجا نہیں اوں ''ہنوں'' دا

اے ایں ہنوں دا چھجا ہے

کتھاں گیان تھلے دے گیانیاں دا

گھوڑے بدھ کے حال کریندے او

بُت شنگناں اگوں ''بنے'' میاں

کیہڑے بُت دی گالھ کریندے او

ایں ہنومان دے پیپل تے

آپیں ڈیکھ گھنو گاں ٹنگی ہوئی (۶)

اِک ہور نظم ہنومان، تے وانر بارے انج لکھدے نیں:

کوئی آکھے اساں ہنومان جی

کوئی آکھے اساں وانر

جے کوئی ساڈے جنم اُتارے

جمدا ساڈے رلے

وت پُچھدے اساں کیویں لگدے

راتیں چندر سولے(۷)

سیتا رام دی کہانی وچ جیہڑی جذباتیت سی اوہدے بارے زبیر احمد دی نظم دے چار مصرعے ویکھنے آں:

ککھ بال نہ بنیرے دھریئے

کن لکھیے رام کہانی

سب سُخن زبانی کر بیٹھے آں

رُت پرانی کر بیٹھے آں(۸)

رام داذکر اشو لال ہوراں نے اپنی شاعری وچ ایہناں اکھراں چ کیتا اے

ول نیناں تے آن لتھی ئِ

کھمباں کتھی شام

بھُل کر یسی رام(۹)

بلی بارے کئی طرح دے بھرم وہم تے منوتا پر چلت نیں۔ بلی بارے اِک ڈھی ایوں پر چلت نیں۔ اِک کتھا اُنسار اِک واری شِو جی تے پاروتی جُوا کھیڈ رہے سن۔ جدوں پاروتی ہارن لگی تاں اوس نے گنیشی دے چوہے نوں سدیا جس نے پوچھل نال اچھوپلے جیہے گِٹیانوں اِنج ہلادِتا کہ بازی پاروتی دے حق وچ جان لگی۔ شِو جی نے کرودھ وچ آکے اپنے اِک راکش نوں بلی دے روپ وچ کول بٹھالیا تاں جو گنیش اوس نوں مار دیوے۔ شِو نے بچن دِتا کہ بلی نوں کدے کوئی نہ مارے۔ جے کوئی مارے گا تاں اوس نوں سونے دی بلی پنڈتاں نوں دان کرنی پئے گی اتے اِشنان کرنا پئے گا۔ نہیں تاں پاپ نہیں دُھلے گا۔ ایسے لئی جدوں کسے شخص توں بلی دی ہتیا ہو جاوے تاں اوہ گنگا اشنان کر دا تے سونے دی بلی دان کر دا اے۔ بلی پنڈتانی منی جاندی اے۔ نسیچے اُنسار جیہڑیاں پنڈتانیاں جیون وچ کُکرم کر دیاں نیں اوہ اگلے جنم بلی دی جون پیندیاں نیں۔ وشو کوش وچ بلی دے بارے مزید لکھیا اے:

''اِک ہور دھارنا اُنسار بلی پوتر ہوندی اے تے ایس دی چھوہ نال آدمی بھیٹدا نہیں۔ جے بلی راہ کٹ جاوے تے کم سرے نہیں چڑھدا۔ کالی بلی دا راہ کٹیا تاں ہور وی دُکھ دائی ہوندا اے۔ پر جے بلی کھبے توں سجے جاوے تاں اشُبھ اثر کجھ گھٹ جاوے۔ بلی دا رونا اشُبھ منیا گیا اے۔ بلی ایوں روندی اے جیویں کوئی وین پار رہیا ہووے۔ جے بلی کسے گھر وچ بچے دیوے تاں اوس گھر وچ دھن دولت دا وادھا ہوندا اے۔''(۱۰)

کجھ اُچ کوٹی دے شاعراں دے کلام وچ بندر تے بلی دیاں متھاں ں ملاحظہ کرو:

چانن--

ٹک کے

چوہے لے گئے

دُھپ دا

مکھن

باندرج

وادا چولا

بلی پاوے

نالے کھیڈے مکر

چُپ دی

چک نوں

چُکن والا

اِکواِک سی بدل

اوہ بدل وی

وس نہ

سکیا

نہ بن سکیا

کجل (۱۱)

غلام مصطفےٰ بسمل دی اک نظم اوہناں نے اک اجیہی بلی داذکر کیتا اے۔ جیہڑی گوشت تے نہیں سگوں سبزی تے نظر رکھدی اے۔ اوہدیاں اکھاں نیلیاں نیں۔ پر کوئی مرزا ساڈے کول اجیہا نہیں جیہدا تیر لے کے ایہناں اکھیاں وچ ٹنگ دیئے۔ علامتاں نال بھری ایہہ مختصر جیہی نظم اپنے اندر معنیاں دیاں کئی پرتاں نوں سمو کے بیٹھی اے:

سبزیاں اُتے

اکھاں رکھی بیٹھی

نیلیاں اکھاں والی بلی(۱۲)

پنجاب وچ بلی نُوں ویکھ کے کبوتر دا اکھاں میٹ لیناڈرتے خوف دی علامت سمجھیا جاندا اے۔ ''ڈونگھے پانیاں دی چپ'' وچ شامل اک نظم ''خوش فہمی'' شامل اے۔ جیہدے وچ بلی دے نال نال کبوتر دا وی ذکر وی ملدا اے۔ جیہدے وچ بلی نوں ویکھ کے کبوتر اکھاں نوٹ کے بہہ جاندا اے۔ بلی دے نال نال کبوتر نال وی کئی کہانیاں جڑیاں ہوئیاں نیں۔ مسلمان کبوتر تے ہدہد نوں مبارک خیال کردے نیں تے ایہناں نوں جان توں مارن توں گریز کردے نیں۔ جیویں کہ سندھی کبوتر نوں سید کہندے نیں۔ نظم ویکھو:

بلی تائیں ویکھ کبوتر

اکھاں میٹ کے

بہہ جاندا اے(۱۳)

ایس مضمون دے آخر تے میں ایہناں آکھاں گی کہ متھاس دی ایہہ کتھا ہزراں ورھیاں تے کھلری ہوئی اے۔ دھرتی تے ہر قدیم خطے دی تاریخ توں وکھ ایک اسطوری کائنات اے جیہدے تک رسائی انسانی تہذیبی ارتقاء دیاں بے شمار گواچیاں حقیقتاں نوں ساڈے نال جانو کروا ندیاں نیں۔ رامائن دا سارا مڈھ ای ہندو قدیم مائیتھالوجی تے قائم اے۔ بندراں دے سمندر تے سری لنکا تیکر پل دی تعمیر، ہنومان دے اساطیری کردار دی تخلیق جو لچھمن دے زخمی ہوون تے پورے ہمالیہ نوں چُک لیا ندا اے۔ رام، سیتا تے راون دے گرد پھیلیاں اسطور۔ مہابھارت وچ پتامہ، ارجن، رکمنی، تے کورواں پانڈواں دے نال جُڑی متھ، کرشن مہاراج دی پیدائش تے مہابھارت دے رتھ بان تے خود کشی تک پوری حیاتی اسطور در اسطور وچ پروئیاں ہوئیاں کہانیاں نیں۔ ہندی متھاس دیاں ایہناں پرانیاں کتھاواں نوں نویں شاعری وچ چروکنی تھاں دتی اے تے ایہہ ثابت کرن دی کوشش کیتی اے پئی اج دا نسان ہزاراں برس قدیم تاریک دور تے ماضی بعید دے باشندیاں دے بارے وچ ایک موہوم جیہا رشتہ قائم کرن دی کوشش ضرور کر رہیا اے۔

References

۱۔ علی ارشد میر، اک کتھا دی وار، لاہور: سانجھ، ۲۰۰۹، ص ۷۰

1. Ali Arshad Meer,Ek ktha di war,lahore: sanjh publications,pg2002

۲۔ ہندو صنمیات، مہر عبدالحق، ملتان: بیکن ہائوس، ۲۰۰۲، ص ۵۱۲

2. Hindu sanmiyat,Mehar Abdul Haq,Multan:beekan House,2002,pg516

۳۔ گوتم نال جھیڑا، اشولال، ملتان: بیکن بکس، ۱۹۹۵ء، ص ۴۳

3. Gotam nal jhairra, Ashoo laal , Multan: Bikan House, 1995, pg 43

۴۔ ہندو صنمیات، مہر عبدالحق، ص ۲۸۳

4. Hindu sanmiyaat, Mehar Abul haq, pg283

۵۔ پر و بھرے ہِک شہراں چوں، رفعت عباس، ص ۲۸، ۲۷

5. Pro bharay hik shehran chon, riffat abbas,pg 27,28

۶۔ کاں وسودا پکھی اے، اشولال، لاہور: بیکن بکس، ۱۹۹۷، ص ۷۶

6. kaan wsso da pakhi a, Ashoo laal , Lahore: bikan bks, 1997, pg76

۷۔ گوتم نال جھیڑا، شولال، ص ۱۳۳

7. Gotam nal jhairra, Ashoo laal, pg 133

۸۔زبیر احمد،لاہور: سانجھ پبلشرز،۲۰۱۲،ص۵۳

8.Zubair Ahmed,Lahore:sanjh publishers,2012,pg53

۹۔چھیڑو ہتھ نہ مرلی،اشولال،ملتان: کتاب نگر،۱۹۸۹ء،ص۲۰

9. Chairro hath na murli , Ashoo laal,Multan : kitaab ngar,1989,pg20

۱۰۔وشوکوش،ونجارا بیدی،دہلی:لوک پرکاش،۱۸۹۱،ص۱۷۹۷

10. Wishave kosh, wnjaraa baidi, dehli: lok parkaash, 1891,pg1797

۱۱۔ترئیل داسیک،بیراجی،لاہور: ادارہ پنجاب رنگ،۱۹۹۳،ص۵۰۲

11. tarail da saik, beeraa g, Lahore: idara punjab rang,1993,pg502

۱۲۔ڈونگھے پانیاں دی چُپ،غلام مصطفےٰ بسمل، گوجرانوالہ: فروغ ادب اکیڈمی،۱۹۸۵،ص۶۲۱

12. Doonghay paniyan di chup, Ghulam mustafa bismal, Gujranwala: Frogh A dbi Academy,1985,pg621.

۱۳۔ڈونگھے پانیاں دی چُپ،غلام مصطفےٰ بسمل،ص۱۰

13. Doonghay paniyan di chup, Ghulam Mustafa Bismal,pg 10